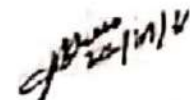

UNIVERSITY OF MUMBAI
No. UG/95 of 2016-17

CIRCULAR:-

A reference is invited to the Syllabi relating to the B.A./M.A. degree course vide this office Circular No.UG/196 of 2009 dated 5th June, 2009 and UG/64 of 2012-13 dated 12th September, 2012 and the Principals of the affiliated Colleges in Arts are hereby informed that the recommendation made by Board of Studies in Rural Development at its meeting held on 23rd May, 2016 has been accepted by the Academic Council at its meeting held on 24th June, 2016 vide item No. 4.48 and that in accordance therewith, the revised syllabus as per the Choice Based Credit System for B.A./M.A. degree program in Rural Development (Sem. I & II), which is available on the University's web site (www.mu.ac.in) and that the same has been brought into force with effect from the academic year 2016-17.

MUMBAI - 400 032
October, 2016

(Dr.M.A.Khan)
REGISTRAR

To,

The Principals of the affiliated Colleges in Arts .

A.C/4.48/24.06.2016

*****

No. UG/95-A of 2016

MUMBAI-400 032

25th October, 2016

Copy forwarded with Compliments for information to:-

- 1) The Deans, faculties of Arts,
- 2) The Chairman, Board of Studies in Rural Development,
- 3) The Professor-cum-Director, Institute of Distance & Open Learning.
- 4) The Director, Board of College and University Development,
- 5) The Co-Ordinator, University Computerization Centre,
- 6) The Controller of Examinations.

(Dr.M.A.Khan)
REGISTRAR

...PTO

AC 24-06-2016

Item No. 4.48

UNIVERSITY OF MUMBAI

Sr. No.	Heading	Particular
1	Title of the Course	1. B. A. in Rural Development 2. M.A. in Rural Development
2	Eligibility for Admission	1. H.S.C. 2. Graduate from any stream.
3	Passing Marks	Pass class.
4	Ordinance / Regulations (if any)	-
5	No. of Years	1. B.A. (Rural Development) – 3 years 2. M.A. (Rural Development)-2 years.
6	Level	1. U.G. 2. P.G.
7	Pattern	Semester. CBCS.
8	Status	Revised as per CBCS pattern.
9	To be implemented from Academic Year	Academic Year 2016-17.

Date: June 10, 2016

Name and Signature of Chairperson: Dr. Chandrakant Puri

Name of Signature of Dean: Principal M. S. Kurhade

UNIVERSITY OF MUMBAI

AD-HOC BOARD OF STUDIES IN RURAL DEVELOPMENT

SYLLABUS AS PER THE CBCS PATTERN

For

B.A. IN RURAL DEVELOPMENT: Sem_I_&_II

M.A. IN RURAL DEVELOPMENT: Sem_I_&_II

AS APPROVED BY BOS ON 23RD MAY 2016

&

**FORWARDED FOR CONSIDERATION OF THE
ACADEMIC COUNCIL**

**(FOR IMPLEMENTATION FROM THE ACADEMIC YEAR
(2016-2017))**

F.Y.B.A. PAPER - I

INTRODUCTION TO RURAL DEVELOPMENT

OBJECTIVES:

- a) To introduce students with the basic concepts of Rural Development;
- b) To acquaint students with the concept, nature and characteristics of Rural Society.
- c) To make aware about rural social institutions, its function and changing nature.
- d) To understand concepts, factors and obstacles in bringing social change and role of NGOs in bringing social change.

I RURAL DEVELOPMENT

- Definition of Rural Development
- Concept of Rural Development
- Nature and Scope of Rural Development
- Introduction to Rural Development
- Importance of Rural Development
- Various Programs for Rural Development.

II RURAL SOCIETY

- Concept of Rural Society
- Nature of Rural Society
- Characteristic of Rural Society.

III RURAL SOCIAL INSTITUTION

- Family: Concepts & Nature, Function of Family, Changing Pattern of Family.
- Caste : Concepts, Nature, Types, Changing Pattern of Caste.
- Class : History, Changing Pattern & Theories of Caste (Intro)

IV SOCIAL CHANGE

- Concept of Social Change
- Factors of Social Change
- Obstacles in the process of Social Change
- Role of NGOs in bringing Social Change
- Need of people's participation in Rural Social Change

REFERENCES

SR NO.	NAME OF THE BOOK	NAME OF THE AUTHOR	NAME OF THE PUBLICATION & YEAR
1	Rural Development	Dr. I. Satya Sundaram	Himalaya Publishing House, Year -2007
2	Rural Development. Vo. I Issues & Problems	Desai, Vasant	Himalaya Publishing House, 1988
3	Social Change In India	B Kuppuswamy	Vikas Publishing House, New Delhi ,Year- 1984
4	Rural Economy And Rural Society Towards Development	Gopal lal Jain	Mangaldeep publication Jaipur ,Year- 2000
5	Management Of Rural Development and Resources vol. II	Gopal Lal Jain	Mangaldeep publication , Jaipur , Year 2002
6	Rural Development and Volountry organisation	Shahin Razi	Classical Publishing company , New Delhi ,Year -2005
7	Rural Housing & Infrastructure Problems In India	Dr. Prabhu Dayal Chaudhary	Prateeksha Publications , Jaipur , Year -2010
8	Panchayat Raj System In India	Shilaja Nagendra	Ishika Publishing House ,Jaipur, Year -2015
9	Foundation Course II	Waghmare & Liman	Sheth Publication , Year - 2013
10	<u>Rural Development in India, Poverty and Development, Ist Ed.</u>	Reddy, Venkata	Himalaya Publishing House, 1988

F.Y.B.A. CORE PAPER -II

ISSUES RELATED TO RURAL DEVELOPMENT

I DEMOCRATIC DECENTRALIZATION AND REVENUE ADMINISTRATION IN MAHARASHTRA

- Historical background of Panchayat Raj System in India.
- Concept of Panchayat Raj
- Structures and Functions of Panchayat Raj in Maharashtra
- Introduction to Revenue Administration, Scope of Revenue Administration
- Structures and Functions of Revenue Administration in Maharashtra

II INTRODUCTION TO RURAL ECONOMY

- Rural Economy in India : Nature and Changing patterns
- Role of Agriculture in Rural Development.
- Pattern of land holdings
- Types of Agricultural Labours and their problems
- Importance of Natural Resources & Agricultural Allied Activities in Rural Development.

III RURAL INFRASTRUCTURE

- Concept of Rural Infrastructure
- Role of Rural Infrastructure in Rural Development
- Transport and Communication
- Drinking Water and Sanitation
- Electrification
- Marketing
- Finance.

IV KEY ISSUES OF RURAL COMMUNITIES

- Poverty
- Education
- Health
- Indebtedness
- Agrarian crisis and farmer's suicide.

**CBCS SYLLABUS FOR
S.Y.B.A. IN
RURAL DEVELOPMENT**

(W.E.F. the Academic year 2017 - 18)

S.Y.B.A – RURAL DEVELOPMENT

SEMESTER III PAPERNO. III

RURAL SOCIETY

Code BARD - 03

1. Indian Rural Society

a. Components of Indian Rural Society

- Tribal Community : Definition and Characteristics
- Rural Community : Definition and Characteristics
- Urban Community : Definition and Characteristics

b. Rural Urban Continuum

- Concept , Examples , Impact of Rural Community on Urban Community

c. Problems of Weaker Section

- Scheduled Caste : Problems , Remedial Measures and Constitutional Provisions
- Scheduled Tribes : Problems , Remedial Measures
- Problems Of Women : Responsible Factor , Remedial Measures

2. Rural Institutional System

- a. Religion: Concept, Features, Main Factors , Function , Importance
- b. Education: Concept, Objectives, Function And Importance in Rural Development
- c. Co-operation: Concept, Features, Merits And Demerits, Importance in Rural Development

3. Social Change

- a. Concept Of Social Change
- b. Reasons Of Social Change
- c. Change In Rural Social Life

4. Concept Related to Social Change

- a. Sanskritization: Concept, Features, Factors Responsible For Sanskritization
Limitation of Sanskritization.
- b. Westernization
Concept, Features, Nature, Impact of Westernization on Indian Society
- c. Modernization
Concept, Nature, causes, Process of Modernization in Rural Area

NOTE: For Semester III question paper will carry 100 marks as per University Norms.

मराठी भाषांतर
द्वितीय वर्ष कला विषय- ग्रामीण विकास
सत्र- तीन पेपर- नं- तीन
ग्रामीण समाज
कोड: B.A.R.D-3

१. भारतीय ग्रामीण समाज

अ) भारतीय ग्रामीण समाजाचे घटक

- आदिवासी समुदाय : व्याख्या, वैशिष्ट्ये
- ग्रामीण समुदाय : व्याख्या, वैशिष्ट्ये
- शहरी समुदाय : व्याख्या, वैशिष्ट्ये

ब) ग्रामीण व नागरी सातत्य

- अर्थ, उदाहरणे, ग्रामीण जीवनाचा नागरी जीवनावरील परिणाम

क) दुर्बल घटकांच्या समस्या

- अनुसूचित जाती : समस्या, निराकरणासाठी उपाययोजना, घटनात्मक तरतुदी.
- अनुसूचित जमाती : समस्या, निराकरणासाठी उपाययोजना.
- स्त्रियांच्या समस्या : जबाबदार घटक, समस्या, निराकरणासाठी उपाययोजना.

२. ग्रामीण संस्थात्मक व्यवस्था

अ) धर्म : संकल्पना, वैशिष्ट्ये, मुलभूत बाबी, धर्माचे कार्य, महत्व.

ब) शिक्षण : संकल्पना, उद्देश, कार्य आणि ग्रामीण विकासातील महत्व.

क) सहकार : संकल्पना, वैशिष्ट्ये, गुणदोष आणि ग्रामीण विकासातील महत्व.

३. सामाजिक परिवर्तन

- सामाजिक परिवर्तनाची संकल्पना
- सामाजिक परिवर्तनाची कारणे
- सामाजिक जीवनातील परिवर्तन

४ सामाजिक परिवर्तनाशी संबंधित संकल्पना

अ) सांस्कृतिकीकरण

- संकल्पना
- वैशिष्ट्ये
- सांस्कृतिकीकरणाला चालना देणारे घटक
- सांस्कृतिकीकरणाच्या मर्यादा

ब) पाश्चिमात्यीकरण

- संकल्पना
- वैशिष्ट्ये
- स्वरूप
- पाश्चिमात्यीकरणाचे भारतीय समाजावरील परिणाम

क) आधुनिकीकरण

- संकल्पना
- स्वरूप
- कारणे
- ग्रामीण भारतातील आधुनिकीकरणाची प्रक्रिया

सत्र- ३ साठी विद्यापीठाच्या नियमित प्रश्न पत्रिकेच्या नमुन्या प्रमाणे परीक्षा १०० गुणाची होईल.

मराठी भाषांतर
विषय - ग्रामीण विकास
सत्र - ३, पेपर नं. ४
ग्रामीण प्रशासन

द्वितीय वर्ष कला
Code - B.A.R.D - 04

- १) जिल्हा प्रशासन
- अ) जिल्हा प्रशासनासंबंधी मुलभूत संकल्पना - स्वरूप.
  - ब) जिल्हा प्रशासनाची तत्त्वे - उद्देश
  - क) जिल्हा प्रशासनातील स्वातंत्र्योत्तरकालीन बदल
  - ड) जिल्हा प्रशासनाचे घटक
- २) महसूल प्रशासन
- अ) ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
  - ब) महसूल प्रशासनाची व्याप्ती
  - क) महसूल प्रशासनाचे घटक
  - ड) महसूल प्रशासनाचे कार्ये व कार्यवाहक
- ३) पोलीस व न्याय प्रशासन
- अ) जिल्ह्यातील शांतता व सुव्यवस्था यंत्रणा - यंत्रणेच्या समस्या
  - ब) जिल्ह्यातील न्याय यंत्रणा
  - क) दिवाणी व फौजदारी न्यायालय
  - ड) लोकन्यायालय
- ४) ग्रामीण विकासासाठी नियोजन
- अ) नियोजनाची संकल्पना, प्रकार व महत्त्व
  - ब) जिल्हा नियोजन यंत्रणा
  - क) जिल्हा नियोजनात १९९२ नंतर झालेले बदल
  - ड) ग्रामीण नियोजनात लोकसहभागाची गरज
  - इ) ग्रामीण नियोजनात स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका

Notes :- सत्र ३साठी विद्यापिठाच्या नियमित प्रश्नपत्रिकेच्या नमुन्याप्रमाणे परिक्षा १०० गुणांची होईल.

SYBA
RURAL DEVELOPMENT

SEMESTER IV Paper No. V
DEVELOPMENT STRATEGIES

Code - B.A.R.D. - 5

1. Study of Agricultural Policies

- a. Schemes Implem By Agricultural Department
- b. Schemes Implemented By Panchayat Raj
- c. Schemes Implemented By Department Of Tribal Development

2. Agricultural Development

- a. National Agricultural Policy 2007 and Food Security
  - Concept
  - Objectives
  - Features
  - Provision and Drawbacks
- b. Irrigation and Water Management
  - Importance Of Irrigation In Agriculture
  - Sources Of Irrigation
  - Methods Of Irrigation - Modern And Conventional
- c. Agricultural Universities and KVK
  - Establishment
  - Importance And Need
  - Function

3. Sources of Rural Employment

- a. Self Help Group
  - Concept
  - Origin and Development
  - Features
  - Importance In Rural Development
- b. Maharashtra State Rural Livelihood Mission (MSRLM)
  - Features Of Scheme
  - Concept of Dashsutri
  - Dashsutri
  - Self Help Group And Dashsutri

c. Agro Based Industries

- Concept, Types, Function, Importance in Employment Generation
- Problems Of Agro Based Industries

4. Tourism Development

- Concept, Factors
- Merits And Demerits In Tourism

a. Rural Tourism

- Concept, Nature, Importance, Limitation

b. Agro Tourism

- Concept, Nature, Importance, Merits and Demerits

c. Environmental Tourism

- Concept, Nature, Need And Importance

Question Paper will carry 70 marks for Semester- IV

DEVELOPMENT STRATEGIES

FIELD WORK FOR SEM-IV

(30 MARKS)

NOTICE: FIELD WORK BASED ON FOLLOWING ASPECTS (ANY THREE)

1. Visit and study of Educational Institution.
2. Visit and study of Tourism center.
3. Study of self-help group.
4. Study of agrarian policies implemented by PanchayatSamiti.
5. Study of agrarian policies implemented by Department of Agriculture.

Distribution of Field Practical Work:

1. Field Work – 10 Marks
2. Journals – 10 Marks
3. Viva Exam. – 10 Marks

द्वितीय वर्ष ग्रामीण विकास

सत्र- चारपेपर- नं- पाच

कोड- B.A.R.D- 5

ग्रामीण विकासाचे उपक्रम

१) कृषी विषयक योजनांचा अभ्यास

अ) कृषी विभागामार्फत राबविल्या जाणा-या योजना

ब) पंचायतराज यंत्रणेमार्फत राबविल्या जाणा-या योजना

क) आदिवासी विकास विभागामार्फत राबविल्या जाणा-या योजना

२) कृषी विकास

अ) राष्ट्रीय कृषी धोरण २००७ व अन्नसुरक्षा

* संकल्पना

* उद्दीष्ट्ये

* वैशिष्ट्ये

* तरतुदी व उणीवा

ब) पाणीपुरवठा आणि जलव्यवस्थापन

* पाणीपुरवठ्याचे शेतीतील महत्व

* पाणीपुरवठ्याचे स्रोत / साधने

* जलसिंचन पद्धती - आधुनिक व पारंपारीक

क) कृषी विद्यापीठ व कृषी विज्ञान केंद्र

* स्थापना

* आवश्यकता व गरज

* कार्य

३) ग्रामीण रोजगार निर्मितीचे उपक्रम

अ) स्वयंसहाय्यता गट

* संकल्पना

* उगम आणि विकास

* वैशिष्ट्ये

* ग्रामीण विकासातील महत्व

Practical Work

30 Marks

Note - Field work based on following aspects. (Any Three)

- 1) Visit and study of Grampanchayat
- 2) A study of 7/2, 6 & 8A – Land record.
- 3) Visit and study of Local level Co-operative institution
- 4) Prepared RTI Application.
- 5) A profile of Taluka/District level administrative Functions BDO / CEO.

Distribution of field practical work.

- 1) Field work - 10Marks
- 2) Journals - 10Marks
- 3) Viva Exam - 10 Marks

मराठी भाषांतर
विषय - ग्रामीण विकास
द्वितीय वर्ष कला सत्र - ४ पे.न. - ६
B.A.R.D. - 06

ग्रामीण विकासासंबंधीचे कायदे

- १) महाराष्ट्रातील पंचायत राज संबंधी कायदे
- अ) विविध कालखंडातील विकास प्रशासनाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
  - ब) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८
  - क) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम १९६१
  - ड) ७३वी घटना दुरुस्ती.
- २) जमीन सुधारणा विषयक कायदे
- अ) भूधारणा व भुसुधारणा
  - ब) कूळकायदा
  - क) कमाल जमीन धारणा कायदा
  - ड) जमीनीचे एकत्रीकरण व तुकडेबंदी कायदा
- ३) ग्रामीण विभागा संबंधीचे कायदे.
- अ) आदिवासी जमीन विषयक कायदे
  - ब) पेसा कायदा
  - क) वनजमिनविषयक कायदे
  - ड) जैवविविधता कायदा (नैसर्गिक संवर्धन कायदा २००२)
  - इ) सहकारी संस्थाविषयक कायदे २००९ सहकार कायदा

४) माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५

- अ) प्रस्तावना, संकल्पना
- ब) महाराष्ट्र मा. अधिकार अधिनियम २००५
- क) केंद्र शासनाने सुचविलेले बदलाचे परिणाम व महत्व
- ड) माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये अर्जाचा नमुना 'अ, ब व क
- इ) ग्रामीण प्रशासन यंत्रणेवर झालेला परिणाम

सूचना - सत्र चारसाठी प्रश्नपत्रिका ७० गुणांची असेल.

प्रात्याक्षिक कार्य - (कोणतेही ३)

३० गुण

अ) ग्रामपंचायतीस भेट व भेटीचा अभ्यास

- ब) गाव नमुना क्र. ७/१२, ६ अ उता-याचा अभ्यास
- क) स्थानिक पातळीवरील सहकारी स्थेस भेट व भेटीचा अभ्यास
- ड) माहितीच्या अधिकारात अर्ज करून माहिती मिळविणे.
- इ) तालुका जिल्हा पातळीवरील गटविकास अधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिका-याच्या कार्याची तपशिलवार माहिती मिळवणे.

गुण - विभागणी (३० गुण)

- १) क्षेत्रकार्य - १० गुण
- २) जर्नल - १० गुण
- ३) तोंडी परिक्षा - १० गुण

: संदर्भसूची

- १) पंडित म.शा पंचायतराज आणि ग्रामीण महिला सुगाव प्रकाशन, पुणे, मे -१६
- २) पंडित पी.बी. पंचायत राज्याकडून ग्रामस्थराज्याकडे प्रबोान प्रकाशन इचलकरजी - १९९४
- ३) काकडे सुरेश - पंचायतराज, प्राची प्रकाशन जून १९८३
- ४) विभूते भालवा - पंचायतराज्य व्यवस्था, मनोविकास प्रकाश जुलै - २००१
- ५) मटकर दयानंद - आपल्या ग्रामपंचायती वेनयन प्रकाशन
- ६) महाराष्ट्र शासन महाराष्ट्र - जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम - १९८१ (दि. ४ ऑक्टोबर १९९९ पर्यंतच्या फेरबदलासह)
- १) डॉ. श. ना. नवलगुंदकर, भारतीय शासन आणि राजकारण, नरेंद्र प्रकाशन, पुणे.
- २) प्रा. बी.टी. देशमुख, भारतीय संविधान, पिंपळापुरे, अॅन्ड क. नागपूर
- ३) प्रा. ची. ग. धांगरेकर भारतीय राज्यघटना स्वरूप आणि राजकरण, मंगेश प्रकाशन, नागपूर
- ४) कृ. ना. वळसंगकर शासकीय यंत्रणा, महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथनिर्माती मंडळ करीता सुविचार प्रकाशन मंडळ, नागपूर.
- ५) के.सी. काटकर महाराष्ट्राच्या शासनाच्या हजार योजना व कार्यक्र. चंद्रसरू प्रकाशन, कुर्ला - मुंबई.
- ६) भारत सरकारच्या कल्याणकारी योजना माहिती आणि प्रसार मंत्रालय, भारत सरकार.
- ७) यशदा - यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधित, राजभवन आवाव, बाणरे रोड - पुणे
- राजीव गांधी पंचायत सरकार सशक्तीकरण अभियान ग्रामविकास विभाग महाराष्ट्र शासन पंचायत महिला, लोकप्रतिनिधी महिला, ग्रामीण विकास व महिला विषयक निवडक शासकीय अध्यादेश परिपत्रके व पंचायत महिला लोकप्रतिनिधी महिला संदर्भात आहेत. - क्रांती ज्योती.
- ८) अण्णा हजारे, केंद्रीय माहितीचा अधिकार, अधिनियम २००५

English

- 9) Shri. Sarvesh Kulkarni, Central Right to Information Act 2005
- 10) Forest Right Act, Chaudhari Publications
- 11) Co-operative Act. 2009 Chaudhari Publications
- 12) Biodiversity, Act 2002 Chaudhari Publications
- 13) PESA Act 1996 Chaudhari Publications

S.Y.B.A. Question Paper pattern for Semester - IV

Times: 3 hrs.

Marks - 70

- N.B. (1) All questions are compulsory.
(2) All questions carry equal marks.

Q1. _____

OR _____

Q2. _____

OR _____

Q3. _____

OR _____

Q4. _____

OR _____

Q5. Write Short Notes on any two of the following

a) _____

b) _____

c) _____

d) _____

❖ Field work to be conducted in two days Rural Camping.

UNIVERSITY OF MUMBAI

**Revised Syllabus for the T.Y.B.A.
in the subject of
Rural Development**

Program: T.Y.B.A.

**Course: Rural Development Paper
No. IV to IX**

Semester V and VI

(As per Credit Based Semester and Grading System
with effect from the academic year 2018–2019)

Course Code:

Paper No	Name of the course	Semester	Paper Code`
IV	Agriculture and its Significance in Rural Development	V	UARD 501
		VI	UARD 601
V	Rural Marketing and Finance	V	UARD 502
		VI	UARD 602
VI	Applied Agriculture	V	UARD 503
		VI	UARD 603
VII	Rural Resource Management	V	UARD 504
		VI	UARD 604
VIII	Emerging Issues in Rural Development	V	UARD 505
		VI	UARD 605
IX	Social Work for Rural Development	V	UARD 506
		VI	UARD 606

Syllabus for the T.Y.B.A.

Program: B.A.

Course: Rural Development Paper No. IV to IX

1. Syllabus as per Choice Based Credit System.

1 Name of the Program: -	B.A.
2 Course Code: -	Given Separately
3 Course Title: -	Rural Development
4 Semester wise Course Contents: -	Yes
5 References and additional references: -	Yes see the syllabus
6 Credit structure: -	3 Credits per Sem.
7 No. of lectures per Unit: -	15(45 lectures per Sem.)
8 No. of lectures per week / semester :	4 /3 Lectures per week
9- Scheme of Examination :-	yes - (Submitted)
10- Special notes, if any :-	No
11- Eligibility, if any :-	As per University rules
12- Fee Structure :-	As per University rules
13- Special Ordinances/Resolutions, if any: -	As per decided in the Academic Council

RURAL DEVELOPMENT

TYBA PAPER NO- 4

Subject Code: UARD 501

Agriculture and its Significance in Rural Development

Semester- V

Course objectives:

- 1) To Study the Concepts and importance of agriculture in Rural Development.**
- 2) To Study the Significance of inputs for increasing the agricultural production.**
- 3) To understand modern trends and techniques in agriculture.**
- 4) To study the importance of Farm Business Management.**
- 5) To understand the role and significance of agricultural universities in Education, Research and Extension Education.**

Unit-1: Agriculture

- a) Definition – History - Nature- Feature of Agriculture
- b) Scope and Role of Agriculture in Indian Economy
- c) Causes of Low Agricultural Productivity in India and measures to increase Agricultural Productivity

Unit-2: Land

- a) Constituents of Land and its Natural characteristics and types of Soil.
- b) Soil Erosion- types - Causes, consequences- Remedial measures
- c) Soil Testing- Need, Importance in Agriculture

Unit-3: Significance of Inputs in Agriculture.

- a) Seeds - Traditional and Non Traditional and its Importance
- b) Types of Fertilizers and Pesticides, its Importance and Consequences
- c) Agricultural Equipment's- Traditional and Non Traditional

Unit-4: Farm Business Management

- a) Meaning, Objectives and Nature
- b) Principles of Farm Business Management.

c) Factors of Agricultural Production.

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

Semester – VI

Subject Code: UARD 601

Unit-5: Review of Agriculture Policies

- a) Green Revolution- Concept, Principles, Consequences and evaluation
- b) Green Revolution Pre and Post
- c) In the era of Liberalization Policy 1991 and onwards.

Unit-6: Agricultural Education Extension and Research

- a) Indian Council of Agriculture and Research (ICAR)
- b) Role of Agricultural Universities and Krishi Vigyan Kendras (KVK)
- c) Structure and Functions of Department of Agriculture - Govt of Maharashtra

Unit- 7: Recent Trends in Agriculture

- a) Sustainable Agriculture
- b) Organic Farming
- c) Green House and Tissue Culture

Unit-8: Agricultural Related Activities.

- a) Group Farming - Concept, and importance
- b) Food and fruit processing Industries- Nature and importance.
- c) Women participation in Agricultural Sector.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER VI (UARD-601)

Field Work (Any Three)

1. Visit to Agriculture Universities/ KVK.
2. Visit to Green House or tissue culture laboratory.
3. Interaction with Progressive Farmers./ Group farming.
4. Visit to Govt. of Maharashtra Agriculture and Department and write and report on any program.
5. Visit to Agro based industries.
6. Visit to Organic Farm

References:

Dantawala : Indian Agriculture development si, independence, oxford and IHB Publishing contd...

Mamoria.c.bandTripathi B.B.: Agricultural problem KitabMahal (1991)

Mishra and Puri Indian Economy Himalaya Publishing House (1998)

Plans for Reclamation of waste lands Publications and Information's Directorate New Delhi (1994)

Talari J.M. Naik V.G and Jalgaonkar.V.N. Introduction to Agriculture economics Agriculture Business Management

Agarwal A.N.- Indian Economy, Problems of development and Planning

Achray S.S. and AgarwalN.L Agriculture marketing in India

RuddarDutta, Sdhram K.P.M

Indian Economy

S.Chandand Company Limited, New Delhi- 110055.

Raju V.T. and Rao D.V.S.

Economic of Farm Production and Management

Oxford and IBH Publishing co.pvt.ltd, New Delhi- 10049

Principles and Practice of Agricultural Economics (Mangesh Prakashan)

Dr. Vijay Karimandan- Marathi Edition

TYBA- PAPER NO- V
Rural Marketing and Finance
SEMESTER- V (UARD-502)

(100 Marks)

Course Objectives:

- The course aims to familiarize the students with the basic concepts of Marketing.
- Aware the students regarding nature of the Rural Consumers and rural credit.
- Knowledge of marketing of agricultural produce.

Unit-1) Rural Marketing

- a) Concept and characteristics rural marketing.
- b) Scope and significance of rural marketing.
- c) Problems of Rural Marketing and Remedial measures.

Unit-2) Agriculture Marketing

- a) Concept, Nature and types of Agricultural Marketing
- b) Functions of Agricultural Marketing
- c) Significance of Agricultural Marketing in Rural Development.

Unit-3) Marketing Risks and Uncertainties

- a) Features of Agricultural Products.
- b) Concepts of marketable surplus and marketed surplus- causes of low marketed surplus
- c) Risks and Uncertainties- Types, Remedial Measures.

Unit-4) Agencies in Agricultural Marketing

- a) Marketing Inter-mediators.
- b) Agricultural Agencies 1. Food Corporation of India (FCI)
- c) Agriculture Produce and Marketing Committee (APMC) and National Agricultural Cooperative Marketing Federation (NAFED)

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER- VI (UARD-602) (70 Marks)

Unit-5) Rural Finance

- a) Rural Finance - Concept, Nature and types
- b) Rural indebtedness – causes, consequences and remedial measures
- c) Sources of Rural Finance - Institutional and Non Institutional

Unit-6) Financial Institution

- a) Co-operative Financial Institutions.-PCCS, DCCB and SCCB
- b) Role of NABARD in Rural Development.
- c) Regional Rural Banks.

Unit-7) Micro Finance

- a) Concept, Origin and scope of micro finance.
- b) Significance of Self help Group In Rural Development.
- c) Self Help Group – Bank linkages.

Unit-8) Problems of Rural Finance.

- a) Problems related to agriculture credit supply.
- b) Remedial measures and promotion of rural credit.
- c) Crop and livestock insurance and its importance.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

**SEMESTER- VI (UARD- 602) (30 Marks)
Field Work and Assignment (Any two)**

- 1. A visit to local / Weekly market**
- 2. A study of self help group**
- 3. A visit to APMC**
- 4. A study to agricultural co-operative credit society**
- 5. Preparation of application for agricultural finance**
- 6. Visit to Co-operative society.**

Reference :-

1 :Badi R.V. Badi N.V. Rural Marketing for Module 1 P.No. 77 to 96, 243 to 250, 457 to 478, 361 to 368

2 : Mishra and Puri Development Issues of Indian Economy Himalaya Publishing House for Module 1 Mumbai – 400 004 – 2013

3 :Dantwala M.L Indian Agriculture Since Independence Oxford and IBH Publishing Co.Pvt.Ltd. New Delhi – 110 001 1990

4 :Badi R.V. Badi N.V. Rural Marketing P.No. 285 to 308, 411 to 456

5 :Badi R.V. Badi N.V. Rural Marketing P.No. 344, 422, 418 to 455 Books For Addition Readings

1 :Habeb U.R., Rahman K.S. Rural Marketing in Indai HPH- Mumbai 400 004 --- 2003

2 : Rural MarketingGopaldaswamyVikas Publishing House New Delhi.

3: :KashypPradeep, Rant Siddhartha The Rural Marketing, Biztantra, Mumbai. 2005.

1. KamatMinouti: Krishanmoorthy R. Rural marketing ,Himalaya Publishing House, “Ramdut”,Dr.BhaleraoMarg, Girgaon,Mumbai 400004 p.nos.1 to 15 Tel no. 022-23860170 / 2003
2. Desai Vasant Small-scale industries and entrepreneurship Himalaya Publishing House, “Ramdut”,Dr.BhaleraoMarg,Girgaon,Mumbai 400004./1998 p.no.291
3. Sherlekar S.A Marketing Management Himalaya publishing House/ 2004 Pg.no539 to555
- 4.Acharya S S:Agarwal N.L Agriculture Marketing in India Oxford and IBH Publishing company private limited 113-B Shahpurjat Asian Village side,Newdelhi -110049India Fax 011-41517559/ 2004 p.no.Module 2: 1 to 17,151,41 to 44185 to 197,80 to81, 46 to61 69 to 71,170 to 172, 201 to 204p.no Module 3 : 256.268 to 283 ,320 to327 ,351 ,260.287 to 290,293 to 295, 296 to 297, 315,331,427 to430
5. Desai.S.S.M Fundamental of rural economics Himalaya publishing House 1986 Tel no Tel no. 022-23860170 P.no.171 to177,162 to 170,178 to 187
6. Reddy Subba.S: Raghu ram p Agriculture finance and management Oxford and IBH Publishing company private limited 113-B Shahpurjat Asian Village side, New delhi - 110049India Fax 011-41517559p.no.16 to627.
- 7.DattaRuddar : Sundaram K P M Indian economy S.Chandand company limited 7361, Ramnagar, New Dehi-110055 Tel no.011-23672080 /81/82/ 2007 P.nos 555to 58

TYBA- PAPER NO-VI (APPLIED AGRICULTURE)

SEMESTER- V (UARD-503)

(100 Marks)

Course Objectives:

Unit -1) Applied agriculture

- a) Definition, nature and scope
- b) Significance of allied activities in applied agriculture.
- c) Its significance in rural development.

Unit -2) Agro-Ecology

- a) Definition, nature and scope
- b) Zero Budget Farming and Bio-farming.
- c) Mix cropping pattern.

Unit-3) Horticulture

- a) Concept and Nature of Horticulture.
- b) Significance of Horticulture and Floriculture in Rural development.
- c) Various Techniques and factors of horticulture.

Unit-4) Forestry

- a) Concept and Types of forestry
- b) Importance of forestry.
- c) Govt. role and peoples participation to promote forestry

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER- VI
(UARD-603) (70 Marks)

Unit-5) Animal husbandry

- a) Concept and scope of Animal husbandry- Goat, Sheep, Cattle, etc.
- b) Significance of Animal husbandry in rural development.
- c) Low productivity of Indian cattle's Causes and measurements.

Unit-6) Poultry

- a) Concept and Essential factor of poultry farm.
- b) Significance of Poultry business in rural development.
- c) Govt. Schemes for promotion of poultry farming.

Unit-7) Fishery

- a) Concept, nature and scope of Fishery.
- b) Various types of fishery and Govt. Schemes for promotion of fishery.
- c) Significance of fishery in rural development.

Unit-8) Processing of Agro-Allied Products.

- a) Concept and nature of Processing of agro-allied products.
- b) Types of agro-allied products.
- c) Importance of Processing of agro-allied products.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

**SEMESTER- VI (UARD- 603)-
Field Work and Assignment (Any two)**

(30 Marks)

1. A Study of Poultry farm Centre
2. Visit to Fishery Centre / Research Institution, and Report writing
3. Visit to Dairy Project/Sheep and Goat Unit
4. Visit to KVK and Report writing
5. Visit to Horticulture Nursery
6. Visit to Agro-allied processing unit.
7. Visit to Social forestry/ Forest department.
8. To prepare loan proposal to start any allied activities.

T.Y.B.A. Paper No- VII
Subject- Rural Development
(Rural Resource Management)
Syllabus

Objectives:

- 1) Introduction to Rural Resources
- 2) Study of Rural Resource Management
- 3) Understanding the overall development of rural areas through the management of rural resources
- 4) To study the role of human resources in rural development
- 5) To study the importance of the development of resources.

SEMESTER- V

1. Rural Resources

- a) Concept of resources- Types of resources
- b) Renewable resources, Non-renewable resources.
- c) Need of Conservation of resources.

2. Land.

- a) Formation of land, Features of land and Land use pattern.
- b) Conservation and quality of land.
- c) Measures to land development.

3. Water Resources.

- a) Concept of water resources, Distribution of water, Properties and importance.
- b) Scarcity of water, Measures on water Scarcity
- c) Water conservation, Government schemes

4. Solid waste management.

- a) Concept of bio waste, solid waste, History.
- b) Problems of solid waste and consequences.
- c) Management of solid waste- Types, sources, methods.

Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER-VI

5. Human Resources.

- a) Concept and Nature of human resources.
- b) Factors of Human resources management.
- c) Population Explosion- Education, Health related problems.

6. Development of Infrastructure.

- a) Transport and communication (Electronic Media)
- b) Rural housing and Rural electrification.
- c) Water Supply and Pure Drinking Water.

7. Science and Technology for Rural Development.

- a) Use and importance of Technology for rural development.
- b) Issues regarding use of science and Technology in Rural Region.
- c) Role of Information Technology in Rural Development.

8. Rural Energy Resources.

- a) Concept, Importance and Scope.
- b) Traditional rural energy sources and their limitations
- c) Non-traditional energy sources

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

Field Work (Any three of the following)

1. Study of Natural resources in rural area.
2. Study of watershed development program.
3. Visit to Primary Health Center.
4. Write Project on Water Quality Control.
5. Visit to SETU
6. Visit to Zila Parishad School/ Ashram school.
7. Visit to Energy Generate center.

तृतीय वर्ष कला ग्रामीण विकास पेपर क्रमांक VII

ग्रामीण साधन संपत्तीचे व्यवस्थापन

(जून २०१८ पासून अमलात)

ग्रामीण साधन संपत्तीची ओळख

१. ग्रामीण साधन संपत्तीची ओळख करून घेणे
२. ग्रामीण साधनसंपत्तीच्या व्यवस्थापनाचा अभ्यास
३. ग्रामीण साधन संपत्तीच्या व्यवस्थापनाच्या माध्यमातून ग्रामीण भागाच्या सर्वांगीण विकासाचा विचार समजून घेणे
४. ग्रामीण विकासात मानवी साधन संपत्तीच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे
५. ग्रामीण विकासात संसाधनांच्या विकासाचे महत्त्व अभ्यासणे

सत्र 5

ग्रामीण साधन संपत्ती

१. ग्रामीण साधन संपत्ती संकल्पना आणि वर्गीकरण
२. पुनर्निर्मित होणारी साधनसंपत्ती
३. पुनर्निर्मित न होणारी साधन संपत्ती
४. साधनसंपत्तीचे संवर्धन

जमीन

१. जमिनीची निर्मिती, जमिनीची वैशिष्ट्ये
२. जमीन वापर पद्धती
३. भू संवर्धन आणि जमिनीची गुणवत्ता
४. सुधारण्यासाठी उपाय

जल साधन संपत्ती

१. जल साधनसंपत्तीची संकल्पना, पाण्याचे वितरण, गुणधर्म आणि महत्त्व
२. पाण्याची कमतरता कमी करण्यासाठी उपाय
३. जलसंधारण- शासकीय योजना- पाणलोट विकास, पेयजल योजना पाझर तलाव, ग्रामीण पाणीपुरवठा, लघु आणि मध्यम पाटबंधारे, भारत निर्माण, स्वजलधारा, जलयुक्त शिवार, जलसंधारणाचे इतर उल्लेखनीय प्रकल्प
४. जलप्रदूषण – संकल्पना प्रकार परिणाम आणि पाणी गुणवत्ता

घनकचरा व्यवस्थापन

1. जैविक कचरा, घनकचरा - संकल्पना आणि इतिहास
2. घनकचरा समस्या व त्याचे परिणाम
3. घनकचरा व्यवस्थापन प्रकार, मार्ग आणि पद्धती
4. स्वच्छ भारत अभियान

सत्र 6

मानवी साधन संपत्ती

- 1) मानवी साधन संपत्तीचे संकल्पना व घटक
- 2) मानवी साधन संपत्ती व्यवस्थापन
- 3) लोकसंख्या - शिक्षण, आरोग्य आणि त्याच्या समस्या
- 4) स्थलांतर - प्रकार, कारणे आणि उपाय

संरचनात्मक सोयीसुविधांचा विकास

- 1) वाहतूक दळणवळण
- 2) ग्रामीण विद्युतीकरण
- 3) शुद्ध पिण्याचे पाणी
- 4) ग्रामीण गृहनिर्माण

ग्रामीण विकासासाठी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान

- 1) ग्रामीण विकासासाठी विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचा वापर आणि महत्त्व
- 2) कृषी विद्यापीठांची ग्रामीण विकासातील भूमिका
- 3) कृषी संशोधन आणि विस्तार शिक्षण
- 4) पंचगव्य आणि त्याची विविध उत्पादने

ग्रामीण ऊर्जा साधनसंपत्ती

- 1) संकल्पना, महत्त्व आणि व्याप्ती
- 2) पारंपरिक ऊर्जा स्रोत व त्यांच्या मर्यादा
- 3) अपारंपरिक ऊर्जा स्रोत
- 4) अक्षय ऊर्जा

क्षेत्रीय कार्य (कोणतेही 3)

१. ग्रामीण साधनसंपत्तीचा अभ्यास
२. पाणलोट विकास कार्यक्रमाचा अभ्यास
३. प्राथमिक आरोग्य केंद्रास भेट
४. ग्रामीण नागरिकांच्या पिण्यासाठी पाणी घेण्याच्या पद्धती चा अभ्यास
५. कृषी विज्ञान केंद्र, कृषी संशोधन केंद्र किंवा कृषी विद्यापीठास भेट
६. प्राथमिक शाळेस भेट

सांदर्भ सूची१. IeejHegjsfJeÇue (2005), He³eeandJejCe YetieesueMeem\$e, efHebHeUeHegjsDe@C[kebÀ.

HeefyueMemeand, veeieHetj - 440015 २. IeejHegjsfJeÇue, Yeejlee®eeYetieesue,

efHebHeUeHegjsDe@C[kebÀHeveerHeefyueMemeand, veeieHetj - 440015 DebkeÀ 2005. ३.

efJepe³ekegÀceejeffeJeejer, He³eeandJejCe DeO³e³eve, efnceeue³e HeefyueefMebieneTme, cegbyeFand - 400004 -

2005. ४. ueFandkeÀHeÀlesDeueer, DeeHeues He³eeandJejCe, DevegJeeo je. efJe. meesJeeveer,

ve@MeveueyegkeÀ[^]mì, veJeerefouueer 110016 – 2007 ५. ceneje[^] efmeb®eve Dee³eesie,

Òeieleceneje[^]emeepmerce=x peuemebHeÊeer -2005 ६. meg. iees. leHemJeer, efJekeÀemee®eerDeeMee -

cee=cebefoj®ee DevegYeJeeletve, ûebLeeueer, oej, cegbyeFand - 400028- 2006 ७. ues. Sme.Heer. je[@]e,

®eewOejer, peceerveDeeefCeceeleeer, DevegJeeokeÀiees.efJe.JewDe, ÒekeÀeMekeÀ - ve@MeveueyegkeÀ[^]mì,

Fbef^{[3}ee, veJeer efouueer-2001 ८. By Dr. Balbir Singh, Geography of Resource, Negi Meerut, Publishers -

KedarnathRamnath Meerut-2001 ९. Jner.ier. IeejHegjs, Yet©HeMeem\$e, ÒekeÀeMekeÀ -

efHebHeUeHegjsDeB[kebÀHeveer, veeieHegj – 2 १०.Sme.Heer. jece®eewOejer, DevegJeeokeÀ - iees. efJe. JewDe,

peceerveDeeefCeceeleeer, ÒekeÀeMekeÀ - ve@MeveueyegkeÀ[^]mìFbef^{[3}ee, veJeerefouueer -2001 ११. ceneje

T.Y.B.A. Paper No. VIII
EMERGING ISSUES IN RURAL DEVELOPMENT

Semester V (UARD- 505)

Course Objective

1. To Introduce to the students status of Rural Development and negligence of Rural area in the development process.
2. To study concept of co-operation, its type and cause of decline of co-operative sector.
3. To study consequences of land acquisition and peoples movement.
4. To study in details about water and land pollution.
5. To study of poverty in rural area its consequences and remedial measures.
6. To study the new economic policy and its impact on rural area.

UNIT NO. 1. Rural-Urban Regional Imbalance

- a) Provisions for Rural Development in five years plan
- b) Neglect of Rural Development
- c) Present Status of Rural Development

UNIT NO. 2. Co-Operative Sector

- a) Concept and importance of Co-operative sector
- b) Types of Co-operative society's
- c) Causes of Decline of Cooperative Sector and Remedial Measures on it.

UNIT NO. 3. Shrinking of Agricultural Land

- a) Acquisition of Land for Infrastructure Development, Housing and SEZ
- b) Impact of Acquisition of land on farmers

c) Project affected people's movement

UNIT NO.4.Water Pollution

- a) Causes of water pollution
- b) Impact of water pollution
- c) Remedial measures to control of water pollution

**Note 1: Semester No V will carry 100 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours**

T. Y. B. A. Paper No. VIII

EMERGING ISSUES IN RURAL DEVELOPMENT

Semester VI (UARD- 605)

UNIT NO.5 Land Pollution

- a) Concept and various causes of land pollution
- b) Consequence of land pollution
- c) Remedial measures of land pollution

UNIT NO.6.Pressure of Population on Agricultural Land

- a) Concept and types of Rural Unemployment
- b) Causes and consequences of Sub-Division and Fragmentation of Land
- c) Migration - Types, causes and remedial measures

UNIT NO.7.Rural Poverty

- a) Concept of poverty
- \ b) Causes and Consequence
- c) Remedial measures

UNIT NO. 8. New economic policies and its impact

- a) LPG as manifestation in new economic policy
- b) Impact on agriculture and rural area artisans.
- c) Opening of rural area to capitalist classes in banking and marketing

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER- VI (UARD- 605)

Practical Work (Any Three)

1. Visit to any one Co-Operative Society in your area.
2. Visit to project affected village and Write the report on it.
3. Study of Migrated people.
4. Visit to Soil Conservation Department.
5. Visit to any Co-operative / Nationalize / Private Bank.in rural area.
6. Visit to any mall to study marketing of agricultural Product.

Reference Book:

1. Redressing the Rural-Urban Imbalance T. Scarlett Epstein, University of Sussex UK,
www.ideas.respect.org
2. Rural Urban India-Imbalance in Growth Mr. M. L. Maurya, Shree Publishers and Distributers- 2008
3. Challenge of Liberalization to Indian Agriculture – Thaplia (Ed), Hyderabad NIRD 2002

4. Development projects and Critical Theory of Environment Jyosna Bapat, Stage Publications, New Delhi. Economic Development and Social Change in South India Manchester University Press.

5. Population and Poverty in Developing World Maunibal Singh 2002.

6. The Economy of Maharashtra, Changing Structure and Emerging Issues Dr. B. L. Mungekar, Dr. Ambedkar Institute of Social and Economic Change, Mumbai.

7. Soil Pollution and Soil Organism, P. C. Mishra, APH Publishing Corporation, New Delhi 110002- Ph-011- 23274050.

8. Agriculture and Soil Pollution, James V Livingston, Nova Science Publishers Inc.

9. Migration and Economy- Global and Local Dynamics- Edt. Lillian Targer.
www.altamirapress.com

10. SEZ and Indian

Economy <http://www.spiritsglobal.com/new/files/SEZ%20and%20Indian%20Economy.pdf>

11. Advantages of SEZ in India- <http://business.mapsofindia.com>

11. www.sezindia.nic.in

12. Agriculture and Rural Development (A Gandhian Perspectives) Dr. K. Venkata Reddy. Himalaya Publishing House, Mumbai.

१३. vkfFkZdfodklvkf.kfu;kstu- izk- ,l- ds- ddyd.khZ] QMdsizdk'ku] dksYgkiwj

१४. Hkkjrh; vFkZO;oLFkk- MkW- vkj- ,- lksGqads] MkW- Ogh- ch- ddMs] Jhfo|kizdk'ku] iw.ks

१५. d''khHkwksy] v#.kjktkjkedqaHkkjs] ik;yizdk'ku] iw.ksa 2004-

१६. lgdKjaMkW- xaxk/kjdk;ansikVhy] pSrU; izdk'ku] ukf'kd] 2006-

୧୭. Hkkjrh; lgdkjhrkdkcnyrkLo#iavyksddqekj] dfu''difCy'klZvWUMMMhLV^ahC;qVIZ] u;hfnYyh

୧୮. xzkeh.kvFkZ'kkL= ,oalgdkjhrkalofy;kfcgkjhoekZ] fo'odekZifCyds'kUI] u;hfnYyh

୧୯. tkxfrdhdj.kkpsnkgdokLroaxtkuu [kkrw] v{kjizdk'ku

୨୦. tkxfrdhdj.kifj.kkevkf.ki;kZ;axtkuu [kkrw] v{kjizdk'ku

୨୧. tkxfrdhdj.kleL;kvk'k; vkf.k vu qHko] [kjslh- i-]fnyhijktizdk'ku] iq.ks

୨୨. vkfFkZdlq/kkj.kkvkf.kfodklkP;kekuohpsruk] MkW- Hkkypanzeq.kxsdj] yksd ok³e; x`g] eqacbZ

୨୩. fodklkpsvFkZ'kkL= vkf.kfu;kstuafot; dfoeaMu] eaxs'kizdk'ku] ukxiwj

୨୪. Hkkjrkrhyxzkeh.kvkS|ksfxdhdj.k] ;'koariafMrjko] xzaFkkyh

୨୫. Hkkjrh; vFkZO;oLFkk] fodkl o i;kZoj.kkRedvFkZ'kkL=] MkW- th- ,u- >kejs] fiaigkiwjsvkf.kdaiuhifCy'klZ] ukxiwj

୨୬. fo'ks''kvkfFkZd {ks=} oknvkf.kokLroalaik- izkpk;ZMkW- vtqZujktxs] lkt''khZ 'kkgwdyk o okf.kT; egkfo|ky; #dMh] rk- gkrd.kaxys] ft- dksYgkiwj

୨୭. ;kstukekfldatqu 2007-

୨୮. Hkkjrh; vFkZO;oLFkkanslkbZaHkkysjko

तृतीय वर्ष कला ग्रामीण विकास पेपर नं- ८

ग्रामीण विकासासाठी ज्वलंत समस्या

सत्र- ५ (UARD- 505)

उद्देश-

- १) ग्रामीण विकासाची सद्यस्थिती दुर्लक्ष यांचा विद्यार्थ्यांना परिचय करून देणे.
- २) सहकारी क्षेत्राची संकल्पना, प्रकार व अवनतीच्या कारणाचा अभ्यास करणे.
- ३) भूसंपादनाचे परिणाम आणि लोकचळवळी यांची विद्यार्थ्यांना माहिती देणे.
- ४) जलप्रदूषण व भूप्रदूषण यांचा सखोल अभ्यास करणे.
- ५) ग्रामीण भागातील दारिद्र्य, परिणाम व उपाययोजना यांची माहिती करून घेणे.
- ६) नवीन आर्थिक धोरण आणि ग्रामीण विकासावरील परिणामाचे अध्ययन करणे.

घटक- १) ग्रामीण शहरी असमतोल

- अ) पंचवार्षिक योजनेमधून ग्रामीण विकासासाठी तरतूद
- ब) ग्रामीण विकासाकडे झालेले दुर्लक्ष
- क) ग्रामीण विकासाची सद्य स्थिती

घटक- २) सहकारी क्षेत्र

- अ) सहकारी क्षेत्राची संकल्पना आणि महत्व
- ब) सहकारी संस्थांचे प्रकार
- क) सहकारी क्षेत्राच्या अवनतीची कारणे आणि उपाययोजना

घटक- ३) शेत जमिनीची घट

अ) संरचनात्मक सोयीसुविधासाठी, घरबांधणी प्रकल्प आणि विशेष आर्थिक क्षेत्रासाठी जमिनीचे भूसंपादन

ब) भूसंपदनाचा शेतक-यावर परिणाम

क) प्रकल्पग्रस्त लोकांच्या हक्कासाठी लोकचळवळी

घटक- ४) जल प्रदूषण

अ) जलप्रदूषणाचे कारणे

ब) जलप्रदूषणाचे परिणाम

क) जल प्रदूषणाच्या नियंत्रणासाठी उपाययोजना

Note- 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

सत्र ६ (UARD- 605)

घटक- ५) भू- प्रदूषण

अ) भू- प्रदूषणाची संकल्पना आणि विविध कारणे

ब) भू- प्रदूषणाचे परिणाम

क) भू- प्रदूषणावर उपाययोजना

घटक- ६) जमीनीवरील लोकसंख्याचा भार

अ) बेरोजगाराची संकल्पना आणि प्रकार ,

ब) जमिनीच्या उपविभाजन आणि तुकडीकरणाची कारणे आणि परिणाम

क) स्थलांतराचे प्रकार आणि कारणे आणि उपाययोजना

घटक- ७) ग्रामीण दारिद्र्य

- अ) दारिद्र्याची संकल्पना आणि प्रकार
- ब) दारिद्र्याची कारणे व परिणाम
- क) दारिद्र्य कमी करण्यासाठी उपाययोजना

घटक- ८) नवीन आर्थिक धोरण आणि त्यांचा परिणाम

- अ) आर्थिक धोरणातील उदारीकरण, खाजगीकरण आणि जागतिकीकरणाची भूमिका
- ब) शेती आणि ग्रामीण भागावर झालेला परिणाम
- क) ग्रामीण विभागात खाजगी बँकाचा व बाजारपेठेत भांडवलदार वर्गाचा शिरकाव

सत्र- ६ प्रत्याक्षित कार्य (कोणतेही तीन)

- १) कोणत्याही एका सहकारी संस्थेत भेट.
- २) प्रकल्पग्रस्त गावाला भेट देऊन सविस्तर वृतांत लिहिणे.
- ३) स्थलांतरित लोकांचा अभ्यास करणे.
- ४) भू-संवर्धन विभागाला भेट देणे.
- ५) आपल्या विभागातील सहकारी/ राष्ट्रीयकृत किंवा खाजगी बँकांना भेट देणे.
- ६) कृषी विपणनाच्या अभ्यासासाठी आपल्या विभागातील मॉलला भेट देणे.

T.Y.B.A. Paper No. IX
Subject: Rural Development
SOCIAL WORK FOR RURAL DEVELOPMENT
Paper No. IX Semester V (UARD- 506)
VOLUNTARY SOCIAL WORK

Course Objective

1. To introduce to the basic concept of voluntary sector.
2. To introduce emergence and development of voluntary sector in India.
3. To study principles and problems of non-government originations.
4. To make the awareness to students requirement of documents and laws for registration of NGO.
5. To study concept of professional social work and approach of social worker.
6. To study the scope and field of social work.
7. To study the principles and method of social work.

Unit- 1) Voluntary Sector

- a) Concept of voluntary work-volunteer, voluntary Organization and its various types
- b) Nature of voluntary sector
- c) Features of voluntary sector

Unit- 2) Emergence of voluntary sector

- a) Emergence and development of voluntary sector in India with special reference to Maharashtra.
- b) Role and significance of voluntary sector

c) Principle and practices of management of voluntary sector

Unit- 3) Activities of voluntary sector

a) Principle activities of voluntary organization

b) Key issues before voluntary sector

c) N.G.O and people's participation

Unit- 4) Registration Process of Non- Government Organization

a) Laws regarding registration of N.G.O.

b) Requirements of documents for registration

c) Revenue sources and expences of N.G.O.

Note- 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

Semester VI (UARD- 606)

Unit- 5) Professional social work

a) Concept- definition- characteristics –Objectives

b) Steps of social work

c) Social worker – approach – skilled and techniques

Unit- 6) Scope and field of social work

a) Field of social work-primary and secondary

b) Family welfare - child welfare - youth welfare - women welfare and welfare of old age and handicapped-community development

c) Medical social work- labour welfare-crime and Correctional service

Unit- 7) Principle and method of social work

a) Case work and group work

b) Community organization

c) Social work research, administration and management in social work

Unit- 8) Social Research

a) Concept and features of social research

b) Importance and Motivating factors of research

c) Report writing

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

SEMESTER- VI (UARD- 606) Practical Work and Assignment (Any one)

1. Preparation of a report on one N.G.O (group activity) the teacher to assign the project work relating to

the NGO's within the district or taluka

OR

Group work or case study of deaf school / Blind school / slow writer school /Orphan age /Old age home/ Ashram school / Remand home /Women reformatory

OR

Preparation of proposal for registration of any one N.G.O.

तृतीय वर्ष कला शाखा
ग्रामीण विकासासाठी समाजकार्य
अभ्यासपत्रिका क्रमांक - ९
सत्र - ५

पाठाचे उद्देश-

- १) स्वयं सेवी संघटनेची मुलभूत संकल्पनेचा विद्यार्थ्यांना परिचय करून देणे.
- २) स्वयं सेवी संघटनेचा उदय आणि विकास याचा परिचय करून देणे.
- ३) स्वयं सेवी संघटनेची तत्व आणि समस्या यांचा अभ्यास करणे.
- ४) स्वयं सेवी संघटनेच्या नोंदणीसाठी कायदे आणि आवश्यक कागदपत्र यांची माहिती घेणे.
- ५) व्यावसायिक समाज कार्याची संकल्पना, दृष्टीकोन यांचा विद्यार्थ्यांना परिचय करून देणे.
- ६) व्यावसायिक समाज कार्याची व्याप्ती व क्षेत्र यांचा अभ्यास करणे.
- ७) समाज कार्याची तत्व पद्धती आणि सामाजिक संशोधन पद्धती समजावून घेणे.

घटक- १. स्वयंसेवी क्षेत्र

- अ) स्वयंसेवी कार्याची संकल्पना, स्वयंसेवक , स्वयंसेवी संस्था आणि त्याचे विविध प्रकार
- ब) स्वयंसेवी संस्थांचे स्वरूप
- क) स्वयंसेवी संस्थांचे वैशिष्ट्ये

घटक-२. स्वयंसेवी संस्थांचा उदय

- अ) स्वयंसेवी संस्था, उगम आणि विकास
- ब) स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका आणि महत्त्व
- क) स्वयंसेवी क्षेत्र व्यवस्थापनाची तत्वे आणि व्यवहार

घटक-३. स्वयंसेवी क्षेत्राचे उपक्रम

- अ) स्वयंसेवी संघटनेची तत्वे
- ब) स्वयंसेवी संस्थांचे प्रमुख समस्या
- क) स्वयंसेवी संस्था आणि लोकसहभाग

घटक-४. स्वयंसेवी संस्थांची नोंदणी प्रक्रिया

- अ) स्वयंसेवी संस्था नोंदणीचे कायदे
- ब) स्वयंसेवी संस्था नोंदणीसाठी आवश्यक कागदपत्रे
- क) स्वयंसेवी संस्थांच्या उत्पन्नाच्या व खर्चाच्या बाबी

Note- 1. Semester No V will carry 100 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

तृतीय वर्ष कला शाखा
ग्रामीण विकासासाठी समाजकार्य
अभ्यासपत्रिका क्रमांक - ९
सत्र - ६

घटक-५. व्यावसायिक समाजकार्य

- अ) व्यावसायिक समाजकार्याची व्याख्या, उद्देश, वैशिष्ट्ये
- ब) समाजकार्याचे टप्पे
- क) समाजकार्यकर्ता दृष्टीकोन, कौशल्य व तंत्र

घटक-६. समाजकार्याची व्याप्ती व क्षेत्र

- अ) समाजकार्याचे क्षेत्र- प्राथमिक आणि दुस्यम कुटुंब कल्याण, बालकल्याण, युवककल्याण, महिलाकल्याण, वृद्ध व अपंग आणि सामुदायिक विकास
- ब) वैद्यकीय चिकित्सा - कामगार कल्याण, अपराध व सुधारक्षेत्र
- क) वैद्यकीय चिकित्सा- कामगार कल्याण सेवाक्षेत्र - अपराध व सुरक्षा क्षेत्र

घटक-७. समाजकार्याची तत्वे आणि पद्धती

- अ) वैयक्तिक व गटकार्य
- ब) सामुदायिक संघटन
- क) समाजकार्य संशोधन व समाजकार्य प्रशासन आणि समाजकार्याचे व्यवस्थापन

घटक-८. सामाजिक संशोधनपद्धती

- अ)) सामाजिक संशोधनाची संकल्पना आणि वैशिष्ट्ये
- ब) सामाजिक संशोधनाचे महत्व

क) सामाजिक संशोधनाचे प्रेरक शक्ती

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

सत्र -६ (UARD-६०६)

प्रत्याक्षित कार्य (कोणतेही एक)

१)जिल्हा किंवा तालुक्यातील कोणत्याही एका स्वयंसेवी संस्थेला भेट देऊन त्या संस्थेचा सविस्तर वृत्तांत लिहिणे.

किंवा

मुकबधिर / अंध / मंतीमंद शाळाचा अभ्यास /अनाथालय / अनाथ आश्रम /वृद्धाश्रम / बालसुधार गृह / महिला आधार गृह यांचे गट किंवा व्यक्ती कार्य अध्ययन.

किंवा

कोणत्याही एका स्वयंसेवी संस्थेच्या नोंदणीचा आदर्श प्रस्ताव तयार करणे.

References books-

- 1) Strategic management and policy issues of NGO's O.P.GoelIsha Books D-43,prithwira road Aadarsh Nagar, Delhi-110033
- 2) The dynamics of NGO's Robin lall Dominant publisher and distributors 116-A, south anarkali, Delhi 110051 Ph:22415687
- 3) Administration and Management of NGO's text and case studies S.L.goelR.kumar Deep and deep publication private ltd F-159 Rajouri garden, New delhi-110027.
- 4) Rural empowerment through self help groups (SHG's) non-govtorganization(NGO' s) and panchayati raj institutions S.B.vermaY.T.Pawar Deep and deep publication private ltd F-159 Rajouri garden, New delhi-110027
- 5) Human right activism and role of NGO's Ashish Chandra Rajat publication 4675/12,ansarroad,daryaganj, Delhi 110002

- 6) NGO's and rural poverty M.L.narayn Discovery publishing house new Delhi 483/24, Prahas street, anasari road, daryaganj, New Delhi 110002
- 7) NGO's and Development B.K.PrasadAmol Publication pvt.ltd 4374/4B Ansari road, Darya ganj, New Delhi110002
- 8) NGO's and child labour M.L.Naraslah Discovery Publishing House 4831/24, Prahlad street, Ansari road, Dayraganj, New Delhi 11002 Ph:2327924
- 9) NGO's for Rural Development Rajib Lochan Danigrahy Mohit publication 4675/21, Ansari road, Darya ganj, New Delhi.110002.
- 10) Handbook for NGO's an encyclopedia for non- govt organisation's and voluntary agencies Incorporating project proposal and implementation funding agencies, day work and all govt. aid schemes and facilities Abhnav publication V.K.Puri Managing editor Nabhi publication p.o.box.no.37 New Delhi-1100

११) सेवाभावी व स्वयंसेवी संस्थासाठी अर्थसहाय्याच्या ३०० योजना, लेखक- मोहन वैद्य, प्रकाशन विश्व, सी- १२, हर्षदा गर्दन, महागणेश कॉलोनी, पुणे.

१२) कोकणातील अरीस्थावर उपाय स्थानिकांच्या नजरेतून, संसाधने व उपजीविका गट प्रयास, मंगेश पुष्प,१३३ स्वामी विवेकानंद सोसायटी, पुणे.

१३) खरीखुरी टीम इंडिया युनिक फीचर्स, सुहास कुलकर्णी, श्याम देशपांडे समकालीन प्रकाशन, ८. अमित कोम्पलेस, सदाशिव पेठ, पुणे.

१४) महिला स्वयंसहाय्यता बचत गट, प्रा. एम. यू. मुलाणी, डायमंड प्रकाशन, १६९२, सदाशिव पेठ, पुणे.

१५) विकासाच्या वाटा महाराष्ट्रांच्या अनुभवातून, सु. गो. तपस्वी, ग्रंथाली प्रकाशन, इंडियन एज्यु. सोसा. महात्मा फुले कन्याशाळा गोखले रोड दादर, मुंबई.

Examination Pattern Semester V

Time: 3 hours

Marks: 100

Note: 1. All questions carry equal marks.

2. All questions are compulsory.

Q.1 Attempt any two of the following.

- a.
- b.
- c.

Q.2 Attempt any two of the following

- a.
- b.
- c.

Q.3 Attempt any two of the following

- a.
- b.
- c.

Q.4 Attempt any two of the following

- a.
- b.
- c.

Q.5 Write short notes on **any two** of the following

- a.
- b.
- c.
- d.

Examination Pattern Semester VI

Time: 3 hours

Marks: 70

Note: 1. All questions carry equal marks.

2. All questions are compulsory.

Q.1 _____
OR

Q.1 _____

Q.2 _____
OR

Q.2 _____

Q.3 _____
OR

Q.3 _____

Q.4 _____
OR

Q.4 _____

Q.5 Write short notes on any two of the following.

- a.
- b.
- c.
- d.

- Note:** 1. For the Semester VI external examiners will be appoint by the University of Mumbai for the Examination of 30 marks for Paper No. IV to IX.
2. Distribution of the Field Practical Work as follows:
1. Field Work – 10 marks
  2. Journal – 10 marks
  3. Viva Voice Examination -10 marks
  4. There is a separate passing for Theory and Practical (28+12=40)

UNIVERSITY OF MUMBAI

**Revised Syllabus for the T.Y.B.A.
in the subject of
Rural Development**

Program: T.Y.B.A.

**Course: Rural Development Paper
No. IV to IX**

Semester V and VI

(As per Choice Based Credit System

with effect from the academic year 2018–2019)